

ПЕДАГОГІЧНА ВЗАЄМОДІЯ ЯК ОСНОВА СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ У ПЕДАГОГІЦІ ТА ДИДАКТИЦІ ВИЩОЇ ШКОЛИ

У статті визначена роль системного підходу як методологічного засобу виявлення концептуальних підходів та організаційно-педагогічних умов проектування навчально-виховної діяльності. Обґрунтована доцільність використання системного підходу в проектуванні оновленої методичної системи та впровадженні її у навчальний процес з фізичного виховання студентів. Наводиться тлумачення основних понять "система застосування оздоровчих технологій", "методична система" з позиції системного підходу як динамічної системи.

Ключові слова: системний підхід, студент, методична система.

Постановка проблеми. Механізм застосування інноваційних оздоровчих технологій недостатньо розроблений у педагогічній теорії та практиці, що породжує ряд протиріч: 1) необхідність застосування технологічного підходу до побудови навчального процесу та недостатня розробленість теоретичних основ, що дозволяють моделювати освітні технології; 2) недостатнє використання дидактичних можливостей технологій у навчальному процесі; 3) невідповідність між збільшенням тенденції до конструювання педагогічних технологій у навчальному процесі як чинника гарантованості у досягненні мети навчання та тенденціями існуючої системи навчання, яка гальмує те, що заплановане; 4) зростаюча потреба у гуманізації навчально-виховного процесу та відсутність розроблених освітніх технологій, що дозволяють враховувати індивідуальні відмінності студентів, рівень їх розумової та фізичної працездатності, та, відповідно до цього, побудувати реальний освітній процес.

Однією з проблем застосування інноваційних оздоровчих технологій у педагогічному процесі є відсутність чітких методологічних установок. Слід відмітити, що загальна методологія визначається відомими ідеями, положеннями філософської і педагогічної антропології про людину, про природу і сутність людської діяльності, єдності явищ і процесів оточуючого світу, а також соціальної, діяльнісної та творчої сутності особистості як цілісної системи [2, 4, 5, 12].

Методологічним орієнтиром для впровадження інноваційних оздоровчих технологій в педагогічний процес слугуватиме системний підхід.

Системний підхід як методологічний засіб в онтологічному і гносеологічному плані передбачає "спеціальну стратегію дослідження, яке дозволяє мати єдину модель об'єкта як цілого, що виконує функцію засобу організації дослідження" [3, с. 26]. Дослідження, пов'язані з вивченням структури системи, її системоутворювальних зв'язків, функціонування і розвитку, управління системою, можна віднести до системних, якщо дотриманий основний методологічний принцип цілісності системи [3, с. 45].

Системний підхід до навчального процесу з фізичного виховання дозволяє розглянути його як цілісність, єдність його складових, це стосується і системи педагогічної освіти та системи освіти в Україні загалом. Такий підхід сприяє вивченню об'єкта з різних сторін та з урахуванням різних аспектів. У системному розгляді ми сприймаємо навчальний процес не як суму частин, а як цілісне явище, ставимо завдання вивчити взаємовідносини і взаємодію різних компонентів як ціле, його взаємодію з оточуючою дійсністю з метою знайти спосіб упорядкування, ієрархії відносин, циклів фізичної підготовки, визначити тенденції та основні закономірності фізкультурно-оздоровчої освіти, фізичної підготовки, професійно-прикладної фізичної підготовки та розвитку їх компонентів [4, 5, 7, 9, 12].

Основою системного підходу є поняття "система", під якою розуміємо сукупність пов'язаних між собою ознак (елементів), які утворюють цілісність [9]. Тобто в цілісному педагогічному процесі можна виділити освітній процес, а у фізичному вихованні ще й оздоровчий та тренувальний. Такі ознаки педагогічної системи вказують на те, що вона складається з цілого ряду елементів, які мають певну межу поділу в рамках даної системи. Таким чином, конструювання навчального процесу з метою формування професійної підготовленості майбутніх фахівців у вищому навчальному закладі (ВНЗ) має забезпечуватися в єдності всіх структурних компонентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами обґрунтування оздоровчих технологій, впровадження їх у систему роботи навчальних закладів займаються О. Аксьонова, Т. Андрющенко, О. Богініч, Е. Бондаренко, Г. Григоренко, Н. Денисенко, О. Дубогай, М. Єфіменко, В. Єфремова, Ю. Коваленко, М. Корольчук, Л. Лиходід, Н. Маковецька, В. Нестеренко та ін.

Концептуальні положення системного конструювання та застосування оздоровчих технологій у фізичному вихованні студентської молоді, у яких наведені аналітичні та емпіричні матеріали для формування структурних варіацій оздоровчих технологій в освітньому просторі вищого навчального закладу, розглядали М. М. Безруких, 2000; О. О. Горелов, 2011, 2012; В. Л. Кондаков, 2013; І. А. Кузнецов, 1993, 2012, 2013; О. Г. Румба, 2011; В. Д. Соськін, 1997; О. А. Чурганов, 2003; А. Г. Щуров, 1994, 2011 та ін.

Мета дослідження полягає у обґрунтуванні ролі системного підходу у проектуванні моделі методичної системи застосування оздоровчих технологій та впровадженні її у процес фізичного виховання студентів.

Завдання дослідження

1. За аналізом наукових праць розкрити значення системного підходу як методологічного засобу встановлення концептуальних підходів та організаційно-педагогічних умов проектування навчально-виховної діяльності.

2. Обґрунтувати доцільність використання системного підходу у проектуванні оновленої методичної системи та впровадженні її у навчальний процес з фізичного виховання.

Виклад матеріалу дослідження. Базові положення теорії функціональних систем академіка П. К. Анохіна (1978) стануть основою системного конструювання оздоровчих технологій, а також нададуть можливість розглянути її елементи у взаємозв'язку та взаємодії для отримання сфокусованого позитивного результату, а саме високого рівня розумової та фізичної працездатності, що дає змогу студенту ефективно засвоювати сучасні освітні програми [1]. За твердженням П.К. Анохіна "системою можна назвати такий комплекс вибірково залучених компонентів, у яких взаємодія та взаємовідносини набувають характеру взаємодії компонентів для отримання сфокусованого корисного результату" [1].

Функціональна модель педагогічної системи розглядається з точки зору організації, планування, коригування, динамічності, гнучкості, оперативності забезпечення усіх можливих "умов для готовності реалізації випереджуючої функції" [7, с. 11].

Під час проектування навчального процесу у ВНЗ академік В. М. Монахов пропонує використовувати наступний механізм. Технологія повинна включати механізм керування, що сприяє досягненню поставленої мети. Щоб даний механізм керував процесом, який веде до досягнення мети, необхідно встановити численні критерії для об'єктивного відображення руху процесів у необхідному напрямку (тобто, рух до мети), механізм співставлення поточних результатів з базовими значеннями критерію та вибір подальшого напрямку процесу: або процес веде до мети, або необхідне повторення попереднього етапу [10, с. 89].

Систематизація і узагальнення концепцій вітчизняних та закордонних вчених щодо проблеми впровадження системного підходу в освітній процес ВНЗ дали змогу встановити циклічний (етапний) характер проектування педагогічних систем, що обумовлено особливостями організації навчального процесу та включає у себе три етапи (відповідно до досліджень А. Л. Димової): планування, деталізацію процесу проектування, практичну реалізацію проекту [6]. У дисертаційній роботі Т. І. Дмитренко модель інтеграції інноваційних технологій представлена чотирма етапами з декількома складовими: 1) ініціювання; 2) аналіз наявних даних, оцінка наявної системи навчання; 3) вибір інноваційних технологій навчання та способів їх застосування; 4) проектування інтеграції; 5) реалізація проекту; 6) моніторинг та адаптація; 7) оцінка реалізації. В даному випадку аналіз та оцінка результатів завершує поетапну модель, разом із тим модель має замкнений цикл, що дає змогу встановити потенційні проблеми у застосуванні технологій, знайти потенційну можливість для удосконалення [7, с. 14].

На думку А. П. Пустового, педагогічна система організації фізичного виховання – це комплекс взаємопов'язаних термінів, понять, компонентів, що визначають побудову, зміст, функціонування процесу навчання, спрямованих на досягнення мети та завдань фізичного вдосконалення тих, хто навчається [11, с. 5].

У дисертаційному дослідженні Г. П. Грибана проектування технології навчального процесу з фізичного виховання пропонується розглядати як сукупність шести взаємопов'язаних структурних компонентів [5, с. 221]. При цьому система передбачає наявність зворотного зв'язку між кінцевим результатом навчальної діяльності і кожним проміжним етапом технології навчання. За твердженням науковця, це дозволяє оперативно і своєчасно управляти і коригувати навчальний процес. Саме завдяки системному підходу педагогічний процес у фізичному вихованні, з усією його своєрідністю і неповторністю, розглядається як цілісність, що складається із взаємопов'язаних структурних компонентів і підпорядковується загальному закону організаційної побудови функціонування систем.

За твердженням Е. В. Егоричевої впровадження інноваційних оздоровчих технологій відбувається в результаті планування навчального процесу на основі бажаного еталону, програмування впливу з науковим обґрунтуванням засобів оздоровчої фізичної культури, характером вправ, об'ємом та інтенсивністю навантаження, моделюванням та співставленням результатів із запланованим спочатку результатом [8].

Російський вчений Е. С. Садовников сформулював методичні положення, що лежать в основі конструювання фізкультурно-оздоровчих технологій (ФОТ). Автор розкриває домінування природно-наукового підходу у відборі та конструюванні знань для методологічних положень, які є базою для конструювання ФОТ [12].

У своїх працях науковець стверджує, що причина низької ефективності ФОТ полягає у порушенні принципу ієрархічності побудови технологій. У зв'язку з тим, що генезис знань визначає послідовність їх виникнення від практико-методичних до конструктивно-технічних, а від них до наукових, та й процес конструювання припускає таку ж саму послідовність [12]. Однак досвід практики конструювання ФОТ показує, що усе робиться з точністю до навпаки. Основний недолік полягає у перекоші підходів: домінування природно-наукового підходу у відборі та конструюванні знань для методологічних положень, які є базою для конструювання ФОТ. Це, в свою чергу, накладає відбиток на їх структуру і зміст. Тому у інноваційних ФОТ спостерігається незначна присутність практико-методичних і конструкторсько-технічних знань. Їх незначний обсяг призводить до того, що методичні положення мають неконкретний характер та не несуть у собі чітких вказівок для майбутньої фізкультурно-оздоровчої діяльності. При цьому методичні положення структуруються у різній формі: від контрольних запитань і запиту інформації до цілей та завдань майбутньої діяльності [12].

Основним системним механізмом конструювання фізкультурно-оздоровчих технологій та застосування у навчальному процесі у подальшому є відношення матеріальної імплікації. Ці зв'язки лежать в основі накопичення та розвитку здоров'я – знання різних типів про ці процеси сконцентровані у методичних положеннях (технічних вказівках) та дозволяють розробляти ефективні ФОТ.

Група вчених у складі професорів О. О. Горелова, А. А. Обвінцева та В. Л. Кондакова у комплексних дослідженнях науково обґрунтували системні механізми конструювання та функціонування ФОТ у сучасному військовому навчальному закладі. О. О. Горелов із співавторами [4] визначають, що фізкультурно-оздоровчі технології є змістовим наповненням оздоровчої фізичної культури та є динамічною системою, яка включає концептуальний, процесуальний, управлінський і координуючий компоненти. Виходячи з даного визначення, слід уточнити, що фізкультурно-оздоровчі технології, як рухлива та здатна до змістової зміни система, має структурно-змістовні модулі (педагогічні технології, медико-педагогічний супровід, математико-аналітичне забезпечення, матеріально-технічне забезпечення), які відповідають "основному та забезпечуючому рівням". Взаємозв'язок та взаємодоповнення усіх модулів забезпечує функціонування фізкультурно-оздоровчих технологій, як педагогічного процесу. Але слід відзначити, що не завжди є умови для повноцінної реалізації потенціалів модулів "забезпечуючого" рівня (умови матеріально-технічного забезпечення та використання методів математичної статистики). Успішність реалізації фізкультурно-оздоровчих технологій у практичній діяльності визначається узгодженістю функціонування кожного з модулів, що можливо при зборі та переробки поточної інформації [4].

Нами розроблені основні положення нової методичної системи застосування оздоровчих технологій у процесі фізичного виховання.

За структурою схема опису оздоровчої технології базується на підході, який припускає розгортання усіх основних її характеристик та надає можливість її відтворення у системно-функціональному підході П. К. Анохіна [1].

За даним підходом технологію варто розглядати як динамічну систему, базові компоненти якої забезпечують суть взаємозв'язку та взаємодії її елементів для отримання сфокусованого позитивного результату, а саме такого рівня здоров'я студентів, який максимально забезпечує успішність засвоєння навчальних планів та програм ВНЗ.

Кожна оздоровча система є детермінованою функціональною системою, у якості взаємопов'язаних та взаємодіючих елементів якої виступають змістові утворення, що забезпечують високий рівень дієздатності організму та дозволяють студентів цілеспрямовано і успішно опанувати освітні програми ВНЗ.

Побудова цих структур повинна мати сувору алгоритмізовану ієрархію, що підпорядковується наступному логічному спрямуванню:

- визначення ситуативної спрямованості оздоровчої технології через формулювання її назви;
- формулювання цільової спрямованості оздоровчої технології через ієрархію цілей, яка забезпечить її системну організацію;
- обґрунтування генерального задуму через окреслення концептуальної основи оздоровчої технології;
- розробка змістової частини оздоровчої технології;
- визначення процесуальної складової оздоровчої технології;
- розробка системних механізмів керування оздоровчою технологією;
- обґрунтування механізмів координації засобів та методів оздоровчою технологією з врахуванням отриманих результатів у ієрархії досягнення цільових установок;
- матеріально-технічне та медико-біологічне забезпечення оздоровчої технології.

Кожна оздоровча технологія повинна бути підпорядкована розвитку базових фізичних якостей, формуванню основних рухових навиків, зміцненню здоров'я та загартовуванню організму тих, хто займається, з одного боку, а з іншого вибірково забезпечувати оздоровчу складову для студентів, віднесених до спеціальних медичних груп з диференціацією на конкретну нозологію. При цьому припускалося, що максимальна ефективність кожної оздоровчої технології буде реалізовуватися з допомогою мотиваційних механізмів потреб кожного студента у відтворенні дефіциту рухової активності.

Таким чином, в освітньому просторі сучасного ВНЗ повинна міститися підсистема оздоровлення студентів, як детермінована педагогічна система, яка через взаємодію своїх компонентів з компонентами, що забезпечують успішність освітньої діяльності, сприяла підготовці висококваліфікованого фахівця, здатного максимально проявляти свої професійні вміння і навички та підтримувати свою професійну працездатність тривалий час. Пропонується наступна структура дидактичного та організаційного рівнів системи застосування оздоровчих технологій. У якості елементів даної системи виступають:

- концептуальний компонент, що містить мету, завдання та методологічну базу, наукові підходи та принципи;
- процесуально-діяльнісний компонент, що розкриває системні механізми педагогічного процесу, який здійснюється у рамках досягнення кінцевої мети;
- управлінський компонент, що забезпечує керування педагогічного процесу оздоровлення студентської молоді;
- результативно-діагностичний компонент, що визначає відповідність мети її кінцевому результату та диференціює спрямованість засобів та методів оздоровлення студентів на наступному шаблі її функціонування.

У розробці методичних положень – основного інструменту застосування оздоровчих технологій – ми спираємося на фундаментальні праці Г. П. Щедровицького, В. А. Лефевра та інших фахівців різних наукових напрямів. В їх основі лежать докази того, що вихід індивіду за межі здійснених ним раніше структур діяльності є важливою процедурою і умовою будь-якої діяльності, особливо оздоровчої. Звернення до себе, турбота про себе, про власне здоров'я, моніторинг власного здоров'я у формі рефлексивного виходу є важливою умовою ефективної оздоровчої діяльності та обов'язково повинно враховуватися при застосуванні оздоровчих технологій. Основні ідеї цієї концепції лягли в основу конструювання та застосування оздоровчих технологій у формі зв'язків матеріальної імплікації та мети імплікації.

Таким чином, фізкультурно-оздоровчі технології представляють собою динамічно розвинену педагогічну, науково-теоретично і методично обумовлену систему занять фізичними вправами оздоровчої спрямованості, механізми конструювання та реалізації цієї системи в освітньому просторі ВНЗ, яка призначена для підтримки, зберігання та покращення фізичного здоров'я і психологічного стану студента, профілактику хвороб, придбання навиків здорового способу життя.

Під системою застосування оздоровчих технологій розуміється педагогічний процес цілеспрямованої дії фізичних вправ на людину силами природи, гігієнічних факторів з метою зміцнення здоров'я, розвитку фізичних якостей, удосконалення морфологічних і функціональних спроможностей, формування і покращання основних життєво важливих рухових навичок, умінь та пов'язаних із ними знань, забезпечення готовності людини до активної участі у суспільному, виробничому і культурному житті [13, с. 10].

Під методичною системою застосування оздоровчих технологій нами розглядається система занять фізичними вправами оздоровчої спрямованості та механізми конструювання і реалізації цієї системи в освітньому просторі ВНЗ, яка має концептуальний, процесуально-діяльнісний, управлінський та результативно-діагностичний компоненти, які повинні бути пов'язані зі змістом та спрямованістю оздоровчої технології, взаємодіяти один з одним для досягнення такого рівня фізичного, психологічного та функціонального стану студента, який забезпечить йому оволодіння майбутньою професією у повному обсязі.

Висновки. 1. Системний підхід дозволяє розкрити взаємозалежність елементів оздоровчих технологій, виступає методологічним засобом виявлення концептуальних підходів та організаційно-педагогічних умов проектування навчально-виховної діяльності як спеціально сконструйованої цілісної, динамічної та керованої системи в освітньому просторі ВНЗ.

2. Обґрунтована доцільність використання системного підходу в організації та впровадженні оновленої методичної системи у навчальний процес з фізичного виховання. За результатами дослідження будуть визначені принципово нові підходи в розв'язанні проблеми оздоровлення студентської молоді шляхом системного застосування інноваційних оздоровчих технологій в освітньому просторі сучасного ВНЗ, що мають принципово нову архітектуру, чітку ієрархічність рівнів за вертикаллю та пластичне функціонування елементів, що складають її зміст.

Перспективи подальших досліджень передбачають конструювання моделі методичної системи застосування оздоровчих технологій у фізичному вихованні студентів та реалізацію проектного задуму.

Використані джерела

1. Анохин П. К. Избранные труды. Философские аспекты теории функциональных систем / П. К. Анохин // М. : Наука, 1978. – 400 с.
2. Баканова А. Инновационный метод организации учебного процесса / Александра Баканова // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. пр. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки / уклад. А. В. Цьось, С. П. Козіброцький. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. – № 1 (25). – С. 16–20.
3. Блауберг И. В. Становление и сущность системного подхода / И. В. Блауберг, Э. Г. Юдин. – М. : Наука, 1973. – 270 с.
4. Горелов А. А. Конструирование и функционирование физкультурно-оздоровительных технологий в образовательном пространстве военного учебного заведения / А. А. Горелов, А. А. Обвинцев, В. Л. Кондаков // Актуальные проблемы физической и специальной подготовки силовых структур: науч. рецензируемый журнал (часть первая). – СПб. : ВИФК, 2013. – № 2. – С. 86–93.
5. Грибан Г. П. Методична система фізичного виховання студентів аграрних університетів. Дис. ... д.п.н. 13.00.02 – Теорія та методика навчання (фізична культура, основи здоров'я). – Житомир, 2012. – 564 с.
6. Димова А. Л. Проектирование системы физического воспитания студентов в условиях информатизации образования. Автореф. дис. д.п.н. 13.00.04 – Теория и методика физического воспитания, спортивной тренировки, оздоровительной и адаптивной физической культуры. – М., 2012. – 48 с.
7. Дмитриенко Т. И. Системный подход как основа конструирования учебного процесса в профессиональной подготовке будущих специалистов в вузе : автореф. дис. ... канд. пед. н. : 13.00.08 "Теория и методика профессионального образования" / Т. И. Дмитриенко. – Ставрополь, 2006. – 22 с.
8. Егорычева Э. В. Физкультурно-оздоровительная технология в учебной деятельности студенток специального учебного отделения / Э. В. Егорычева, А. Д. Викулов // Ярославский педагогический вестник. – 2014. – №3. – Т. 2. – С. 169–174.
9. Кузнецова О. Т. Системний підхід як засіб управління якістю навчання студентів у вищому навчальному закладі / О. Т. Кузнецова // Науковий вісник Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка. Серія Педагогіка. – Вип. 5. – Кременець, 2015.
10. Монахов В. М. Технологические основы конструирования и проектирования учебного процесса: монография / В. М. Монахов // Волгоград, "Перемена", 1995. – 260 с.
11. Пустовой А. П. Инновационные аспекты физической культуры студенческой молодежи: уч.-метод. пособие / А. П. Пустовой, Н. Г. Скачков, Л. И. Романова // ГОУВПО СПбГТУРП. – СПб., 2010. – 30 с.
12. Садовников Е. С. Системные механизмы конструирования физкультурно-оздоровительных технологий / Е. С. Садовников // Ученые записки университета имени П.Ф. Лесгафта, №7 (101) – 2013. – С. 121–127.
13. Теорія і методика фізичного виховання: підручник для студ. вузів фіз. вихов. і спорту: В 2 т. / За ред. Т. Ю. Круцевич. – Т. 1. Загальні основи теорії і методики фізичного виховання. – К. : Олімпійська література, 2008. – 392 с.

Kuznetsova O.

EDUCATIONAL COOPERATION AS A BASIS OF SYSTEM APPROACH TO PEDAGOGY AND DIDACTICS OF HIGH SCHOOL

The article presents the reasons for the lack of development of system mechanisms of application of innovative health technologies. One of problems of application of technologies in the educational process is absence of the clear methodological orientations. The paper defines the role of system approach as a methodological mean of exposure of conceptual approaches and organizational and pedagogical conditions for designing educational activities. The expedience of the use of the system approach in designing an renewed methodical system and its implementation in the educational process of students' physical education is grounded. The basis of the system approach is a concept "system", under which it follows to understand the well-organized set of related attributes (elements) that form integrity. In an integral pedagogical process it is possible to select an educational process, and in physical education – and even health-improvement and training. Such signs of the pedagogical system specify on that it consists of a number of elements which have a certain limit of division within the limits of this system. Thus, the construction of the educational process with the purpose of forming of professional preparedness of future specialists in higher educational establishment should be provided in the unity of all structural components.

The functional model of the pedagogical system is considered in terms of organization, planning, correction, dynamic, flexibility and efficiency to ensure all possible conditions.

The structure of didactics and organizational levels of the methodical system of application of health technologies in the process of students' physical education is offered.

An interpretation of the basic concepts "system of application of health technologies" and "methodical system" from positions of system approach as a dynamic system is pointed.

Key words: system approach, student, methodical system.

Стаття надійшла до редакції 14.09.2015 р.